

בשול, האבות והבנים

השנה מלאו עשרים שנה לפני רחוק של מנדלי. השנה מלאו גם שנים עשר שנה ל"האבות והבנים", לספרו הראשון של מנדלי. נמן הראוי עם הזכרה זכרו של אמן הסגנון העברי להעלות גם את התאריך הזה, שהוא תאריך יובל ליצירתו העברית. אילו פרקים מתוך הספר הזה נתפרסמו, אמנם, עוד בשנת תר"כ"ב, שש שנים קודם לכן, בשם "למדו היטב", אך הסיפור בשלמותו נדפס בשנת תר"כ"ה (האבות והבנים, סיפור אהבים מאת שלום בן חיים משה אברמוביץ, אר"ע סא, בדפוס ס. א. בעלינסקי, תר"כ"ה). וזוהי התחנה הראשונה, ממנה יצא מנדלי למסעותיו על פני תפוצות ישראל בכיבוש, כסלון ובטלון ויביא לנו בעקבותיו שפע רב מתוך העוני והחגון של חיי ישראל בעירותיהם.

ב.

הסופר ש"י אברמוביץ קדם בהרבה את אמן הסגנון ומשורר הנ"ל מנדלי מוכר ספרים והספר הזה ש"נכתב בשפת קודש ברוכה" (רשימות לתולדותיו), כלומר: בלשון הסקרא, עובד ושכלל לאדוניה בשנת תרע"ב. המחבר עיבד ושכלל את ספרו עיבוד מוחלט, ולא ליטוש סגנוני בלבד, אלא גם את הכנו שיכלל וכן גם ניבוליו לבשו צורה אחרת ואף שמות אחרים נתן להם, הם כאילו התבטרו, קני דעת, השכילו יותר מבהופעה הראשונה. תכלית הספר בשנת תר"כ"ה היא תעמולה וקריאה להשכלה ואי לו בעיבודו. הותאם הספר יותר ל"כל כתבי ממו"ס" וכאילו אינו מתכוון שוב לכל תעמולה — תמונה מצבה הצובה באהה המצבות הרכות שהצב האמן לדורו. זכר לדור.

ג.

ויש מן הענין כקצת השואות בין הנוסח הראשון (תר"כ"ה) והאחרון (תרע"ב). המהדורה הראשונה של הספר מוקדשת לאחד, "מיקודי אודיסה סימאני בערנשטיין, כמנתח זכרון זכרון אהבה מאת המחבר". ההקדשה משמשת גם כעין מבוא לספר וזו לשונה:

"אדון נכבד! ירושת פליטה לנו השפה העברית מכל מחמדינו בימי קדם, אותה השאיר ה' למחיה,

לחיות בה לעתים מוזמנים רוח בני עמנו ולהעיר תשוקתם לדבר חכמת בינה. משפת עבר תפתח המיד השכלת היהודים, על ידה תהל רוח הדעת לפעמם ורבים מישיני אולת יקיצו לחיי עולם. היא היתה ראשית השכלת היהודים בארצות המערב ומטת אלהים היתה לראשונה בידו משה בן מי חס, אשר בו שם בגרמניא אותנו היום. באור התורה, המאסי פים ובכורו העתים ועוד ספרי חכמו לב המה חרשו רוח נכון בקרב העברים; המה הביאו להם היל ידועות הטבע ולשונות הגויים; המה שחרו אותם מוסר והעירו און להם לשמוע בלמודים ולחתהלק באוד החיים, עד כי עתה אהינו שמה עם כל עם הארץ שפה אחת ודברים אחרים. גם בקרב רבבות אלפי ישראל, הערים בארץ צנה, אשר בסבות מסבות שונות הם בודדים במעוריהם הרחק מיר דיעות העולם ואינם יודעים עוד שפת המדינה, הגוה גם בקרבם הלא יתעורר ההפץ בראשונה למדע והשכל רק על ידי השפה העברית. היא תפקח עיניהם ותלמד דם ראשית דעת; היא תתן שפע החיים בנעוריהם ובקניהם והיא תוכיח דרכם על פניהם ותעוררם לחיטב צעד, לטוב להם כל הימים. הדבר הזה כדור הוא לכל מבין, לכל היודע רוח בני עמנו ולא אהת שמעונה מפי סופרים ומשכילים על דבר אמת וכל זאת מעטים המה גם מהחושבים השכלת אחינו המתעוררים להחזיק בשפה העברית ולעשותה למליץ בינותם ובין העם; מעטים המה למורת דוהנו גם מהי דואנים למובת היהודים והשכלתם, אשר ותמכו בירי חוברי חברים מסופרי העברים, למען יוכלו להויעל, ובעבור זה השכלת היהודים תתנהל בעצלתים בארצנו, ובעבור זה יש מאפל בין המשכילים ובין המון בני עמנו ולא יקרבו זה אל זה וירי המבקשים לעמוד בפרץ ולתקן לא תעשינה תושיה. — ואם על זה רוח לבנו, הנה מה נשי מה כמצאנו באחד המקומות איש נדיב וכו' — — —

בשנת תר"כ"ח:

— — — תגד החל לכבות והאוד וההשך נאבקו יחדו. רגע נכר הגד חילים ויאספ שרידי תעצמותיו והעלה אורו ורגע אסף נגהו ווועז עליו יד ההשך.

— היא מלחמת הבערות עם השכלת, אמר דוד באני חתו, עוד מעט אהה! ויד הבערות רוממה. — עוד מעט נפיתחו דלתות שערי מורת, השתר יצא כלבוש הארנמן ונסו ענן וחשך — — —

— ראת, אמר דוד, ראה, המתה זה היקר הזה ידבר שלום לנו, כי הבערות כעשן תכלה ותעבור החי שך מן הארץ (ע' 12).

בשנת תרע"ב — שוב אין זכר לרבים האלה. אחרי ארבעים וארבע שנים נותן המחבר בפי ניבוליו אהובו זה שוב דברים לא על הש"י כלה, כי אם על הספרות העברית. הדברים באים בתשובה לקטרוג על הספרות העברית והנה הדברים בלשונם (ע' 79):

— למה רגשו יידיים, שאל בין דוד את הנערים הסובבים אותו ומאיר פניו אליהם, קול דבויכם הלא נשמע ברמה וכל, "צפרי היעד התעופפו לקולכם!"

— על הספרות אנחנו גזונים, השיב אחד הגדול בחבריו, שאלה זו נשאלה אצלנו: הספרות היפה והשלמת העם, מי משתיחן הסכה הפועלת על הכרתה? ונתלקו חדות עות זה ככה וזה ככה. ואני ארי מה, שהן תלויות זו בזו פועלות ומתפעלות באהת. ספרות שהיא מסקור חיי העם בהיותה מתפעלת — תשוב לפעול על הייו ולחיות סכה פועלת להשלמתו.

— וכספרותנו העברית, אמר אחד לחברו זה, שאין לה דבר עם העם ואינה מתפעלת מהייו אם כן לא תוכל להיות פועלת ואך למותר היא.

— ואני מוסיף על דבריך, אמר עוד אחד, לא ספרות זו בלבד, כי גם ספרי מדע בלשון עבר אך

למותה. הם למה והשפה העברית למה? הלא משכילים יודעי דעת ומכינו מדע קוראים בספרי העמים והחמון — עם הושי לכ בהם, בר ערים ומשכילים ושונאי מדע. —

השאלות האלו נשאלו וחורו ונשי אלו הרבה בתקופת יצירתו העברית של מנדלי במשך ארבעים וארבע השנים הללו והוא אמנם שם את תשובתו בפי ניבולו לאמר:

— לא צדקת בדבריך אלה, ענה בן דוד ואמר, הן אמנם לפני כל איש תבונות נפתחים ספרי העמים בכל זאת היה נעים לו, אם אך לבו לב עברי, לקרוא דבר חכמה בשפת עבר, שפת עמנו מעולם, אשר היא אוצר כל הסדת ישראל והיא עושה אותו אהר גלות הארץ לעם, לעם הספר. ירושת פליטה לנו השפה העברית מכל מחמדינו בימי קדם. אותה השאיר ה' למחיה, להתי יות בה לעתים מוזמנים רוח בני עמנו ולהעיר תשוקתם לדבר חכמת בינה. משפת עבר תפתח המיד חשי כלת היהודים, על ידה תהל רוח הדעת לפעמם ורבים מישיני אולת יקיצו לחיי עולם. היא היתה ראשית השכלת היהודים בארצות המערב ומטת אלהים היתה לראשונה בידו משה בן מי חס, אשר בו שם בגרמניא אותנו וכו' (ע' 79, 80).

הדברים האלה מזכירים את דברי ההקדמה ההקדשה של המחבר לספרו בצאתו לאור לראשונה והם אמנם נעתקו פה כמעט מלה במלה.

הציגות נתנה פתרון אחד לשאלה הזאת: תהיה העם בארצנו ארי לם מנדלי, שלא וכה לתחית עמו בארץ צה, ידע לענות אהרת, אך אופינית היא התשובה שניתנת הפעם לסיש כילים באותן המלים שנאמרו לפני ארבע עשרות שנים בתעמולה להשכלה. ואולי יש בזה משום רמז על הסוגיות של בני העם, שמני דלי השביל כה להבליטה ולצירה, כי מה שנאמר אז לקוראיו התמוימים נאמר כאן שוב למשכילים.

חיים אורלן